

7190

ССРИ ЭЛМЛӘР АКАДЕМИЯСИ—АЗӘРБАЙҖАН
ФИЛИАЛИ

ЭЛМИ ПРОПАГАНДА ШӨБӘСИ

Һ. АРАСЛИ

НИЗАМИ

ВӘ

ВӨТӘН

ЭААзФ НӘШРИЯТИ
БАКИ—1943

294.362.09

ССРИ ЭЛМЛЭР АКАДЕМИЯСЫ—АЗЭРБАЙЧАН ФИЛИАЛЫ
ЭЛМИ ПРОПАГАНДА ШӨБЭСИ

A75

Һ. АРАСЛЫ

НИЗАМИ
ВӘ
ВӘТӘН

226451

М. Ф. Ахундов adına
Azərbaycan Dövlət
KİTAPXANASI

ЭЛМЛЭР НЭШРИЯТЫ
БАКИ—1943

XII эсрин мүрөккөб ичтимаи шэраитиндэ яшаян даһи сәнэткар Низами һәр заман халгын сәадәтини, вәтәнин мүгәддәратыны дүшүнүрдү. О, парчаланмыш өлкәдә Әтабәкләр вә Ширваншаһлар һөкмдарлығыны көрүр, зүлм вә тәзийг әсасында гурулмуш бу һакимийәтин дәйишилмәсини арзу эдирди.

Низами өз вәтәнинин тарихини яхшы билдириди. Азәрбайчанын гүдрәтли күнләрини дәриндән өйрәнмишди. Низами, халгынын мүбариз кечмишини, намуслу һәятыны, шәрәфли әмәйини, нәчиб сифәтләрини, көзәл ән'әнәләрини сефир вә мәһарәтләрәтәрәннүм эдирди.

Бу тәсадүфи дейилдир, чүнки Низами халгын йүксәк мәнәви зәнкинликләри илә тәрбийәләнмиш вә бу мәнәви зәнкинликләрлә бағлы бир инсан иди. О, бу зәнкинликләри дастанларда, нағылларда динләмиш, маһныларда, лайлаларда эшитмиш, тарихи китабларда охумуш, гочаларын сөһбәтиндә, халг сәнәткарларынын мәчлисләриндә өйрәнмиш иди.

Низамидән әввәл яшамыш вә онунла мүасир олан бөйүк сәнәткарларын әсәрләри дә халгын гәһрәмәнлыг руһу илә әлағәдар иди. Бу сәнәткарлар узун мүддәт харичи истилалара мәрүз галмыш, өз азадлығы уғрунда

мүбаризэ этмиш, халгын гәһрәманлыг тарихини, вәтәнпәрвәрлик һиссләрини чанландырмышлар.

Һәлә VII әсрдә яшамыш Давдаг, XI әсрдә мәшһүр олан Гәтран доғма Азәрбайчанын вәтәнпәрвәр һөкмдарларына шеирләр һәср әдәрәк, гәһрәманлыг дастанлары яратмышлар. Онлар халгын ядәлли дүшмәнләринә кәскин нифрәт бәсләйир, вәтәнин ифтихары олан гәһрәманларын икидликләрини тәрәннүм әдирдиләр.

Давдаг VII әсрдә әрәб ишғалчыларына вә Сасани гәсбкарларына узун мүддәт мүгавимәт кәстәрмиш талантлы сәркәрдә Чаванширин гәһрәманлыгларыны өз дастанында әбәдиләшдирмишдир. Хәянәт нәтичәсиндә өлдүрүлмүш бу икид сәркәрдәнин табуту өнүндә охудуғу мәрсийәдә шаир Давдаг фәдакар бир вәтәнпәрвәр кими чыхыш әдәрәк халгын дәрин кәдәрини ифадә этмиш иди:

Мәним Шәрг өлкәми бүрүдү кәдәр,
Яйылмыш чаһана бу гара хәбәр,
Гой әлләр әшитсин сәсими мәним,
Сәсимә сәс вериб ағы десинләр.

XI әсрин мәшһүр шаири тәбризли Гәтран (—1072) Арран һакимләринин—Шәддадиләрин гәһрәманлыгларыны тәрәннүм әдирди. О, доғулдуғу Тәбриз шәһәринин иғтисади гүдрәтинини бу сөзләрдә тәрәннүм әдир:

Дүняда, асайиш, мал, яхшылыг вә шәнликдә
Тәбриз кими көзәл шәһәр йох иди.
Орада әмир, әшрәф, рәййәт, салар—
Һәр кәс өз арзусу илә мәшғул иди.
Бурада кими гәзәл дейиб пиялә галдырыр,
Кими ов нобары үчүн ат сүрүр.

Һизаминин мүасири олан шаирләрин әсәрләриндә дә әйни һиссләр һаким иди.

Мүстәгилл Азәрбайчан дөвләти олан Ширваншаһлар сарайында яшамыш Әбүл-Үла, Хагани, Фәләки вә Иззүддин кими шаирләр һәгиги вәтәнпәрвәр олараг өлкәни ядәлләрин истиласындан бачарыгла горуян һөкмдарларын гүдрәтинини тәрәннүм әдирдиләр.

Бу чаһаншүмүл сәнәткарларын:

Әлә шаһдыр бу мүзәффәр атасы, һәрб күнү
Галдырар чәрхи-фәләкдән ити шәмшири бухар

дәйә тә'рифләдикләри вә:

Анд ола дүшмәни памал эләйән һиммәтинә,
Анд ола низәнә ондан ки, чәһәннәм горхар—

дәйә һиммәтинә бел бағладыглары Ширваншаһ II Мәнучәһрин (1120—1149) абадлыг үчүн көрдүйү ишләрин бир чох ядикары бизә гәдәр кәлиб чатмышдыр. Гафгаз халгларынын гардашлыг сәдағәтинә әсасланыб вәтәнинини мүдафиә әдән бу һөкмдар Мәнучәһр һәмишә өлкәсинин гүдрәтли олмасыны истәмишдир.

Лакин онун оглу Ахситанын өлкөни тәпәзүүлә апаран сиясәтини бәйәнмәйән бөйүк шаир Хагани, аловлу бир вәтәнпәрвәр олараг онунла мүбаризә апармыш, ана Ширваны гәһлүкәдән гуртармаг үчүн олмазын мүсибәтләрә дүчар олмушду.

Ону һәбсханая атмышлар, сүркүн этмишләр, лакин бөйүк вәтәнпәрвәрлик әзминдән дөндәрә билмәмишләр. Хагани бүтүн мүсибәтләрә синә кәрмиш, өлкәни игтисади-сияси чәһәтдән зәвфләдән һакимләрә гаршы:

Мәңчә эшшәк башына ярашмайыр гызыл тач,
Эшшәк үчүн яраныб палан, нохта вә ағач!—

дейә нифрәт вә гәзәбини ифадә этмишдир. О, мүасирләрини тәрихдән ибрәт алмаға чагырыб Мәдаин хәрабәләрини данышдырмаглад, Сасаниләрин агибәтини онлара кәстәрмәклә, вәтәни йүксәлтмәк уғрунда дүшүнүшдүр. О, Ширванда ипәкчилийин өлмәсинә дөзә билмәмиш иди. Одур ки, дөврүнүн бачарыгсыз һөкмдарлары вә дөвләт хадимләри тәрәфиндән чәнуба сүркүн эдилмишди.

Азәрбайчан классик шаирләринин бу вәтәнпәрвәрлийи, шифаһи әдәбийятда олдуғу кими, язылы әдәбийятда да гәһрәманлыг ифадәләринин әсаслы ер тутмасына сәбәб олмушду. Бу чәһәтдән шаирләрин, озанла-

рын* көзәли гашыны яя, кирпийини оха, зүлфүнү кәмәндә бәнзәтмәләри чох характерикдир. Әдәбийятда бәдәй атларың идеализә эдилмәси, дөйүш силаһларының бәдһи ифадә васитәси кими ишләдилмәси мүбариз халгын гәһрәманлыг һәятындан доғурду. Халг өз дөйүш силаһларыны, мүбарибәдә она гардаш кими хидмәт әдән атларыны сеvir, һәятда әзиз, көзәл сандығлары һәр шейи онлара бәнзәдирди.

Һәлә лирик шаирләрин әсәрләриндә тәсәдүф әтдийимиз бу хүсусийәт гәһрәманлыг дастанларында даһа көзәл тәсвир эдилир, нағыл вә әфсанәләрдә даһа мүбалиғәли бир дил илә ифадә олунурду. Одур ки, халг илә, онун руһу илә, онун сәадәти илә бағлы олан бөйүк сәнәткар Низаминин әсәрләриндә дә гәһрәманлыг мотивләри әсас ер тутур.

Низами романтик бир сәнәткар иди. О өз мүасирләринә демәк истәдийи сөзләри тарихдән алдығы темаларда чанландырырды. Онун гәһрәманлары ичәрисиндә Яхын Шәргдә мәшһур олан бир сыра һөкмдарлар вардыр. Лакин Низаминин поэмаларында айры-айры тарихи шәхсийәтләр олмасына бажмаяраг, шаир бу әсәрләрдә әсасән өз вәтәнинин көзәлликләрини, үстүнлүкләрини тәрәннүм этмиш, мүмкүн олдуғча һадисәни онунла әлагәләндирмиш, онун тарихиндән мүәййән хатирәләри

* Озан—ашыг.

чанландырмаш вэ беләликлэ халга, вэтәнэ мәҗәббәтини ифадэ этмишдир.

Вэтәниниң тәбии көзәлликләри гаршысында һейран олан шаир бу көзәлликләри дөнә-дөнә гәләмә алмышдыр. О өлкәнин: башы думанларла гучаглашан уча дағларыны, чайырлы-чәмәнли, чейранлы-чүйүрлү дүзләрини, сәрин булагларыны, илан кими гыврылыб ахан чайларыны, турачлы-кәкликли, күллү-чичәкли бағчаларыны, мейвәли, үзүмлү бағларыны, асланлы-гапланлы, күн көрмәз мешәләрини, долу сүнбүллү тахыл тарлаларыны—бунларын һамысыны, һамысыны севир вэ тәсвир эдирди.

О, бу көзәл өлкәнин сәрин яз сәмасыны, инсана чан верән сәһәр нәсимини, айлы-улдузлу кечәләрини, айдын күндүзүнү тәрәннүм этдикчә фәрәһләнирди:

Сәфалы бир күндә баһар чағында,
Әйләнмәк көзәлдир әлләр бағында:
Бәнәфшә кәтирә баһардан сорағ,
Нәркис әлләриндә галдыра чирағ.
Гушларын ганлары кәлдикчә чоша,
Гәлбләри нәғмәйлә кәлә хүруша.
Чәлләрдә чейранлар башлая рәгсә,
Чейран балалары верә сәс-сәсә.
Күлләр бусат гура чай кәнарында,
Шириндил бүлбүлләр ола сазанда.
Гушларын сәсилә күлүн нәсиме—
Уюша ән мәһрәм ики дост кими.

Шаир тәбии көзәлликләрини тәсвир этди-йи ана вэтәнин гүдрәтли тарихини дә ифтихарла тәрәннүм эдир: Мәһинбану, Ширин вэ Нушабә кими һүнәрли гадын һөкмдарларын мәрдлийини, онларын өлкәни харичи дүшмәндәрдән мүдафиә этмәк бачарығыны ери кәлдикчә хатырлайыр вэ мүасирләрини бу шәрәfli тарихдән ибрәт алмаға чағырыр.

Низами Бәрдә шәһәрини охучулара белә севдирир:

Бәрдә нә көзәлдир, аһ нә көйчәкдир.
Язы да, ғышы да күлдүр, чичәкдир.
Июлда дағлары лаләләр сәпәр,
Ғышыны баһарын нәсиме өпәр.
Яшыл мешәләри чәннәтә бәнзәр.
Шән этәкләринә бағланмыш Ковсәр.
Сөйүдлүк чәлләрә вермишдир зинәт
О бағи-сәфиди яланчы чәннәт.
Охуюр кәклийи, өтүр турачы,
Ғырговул юласы һәр сәрв ағачы.

О, бу шән өлкәдә һөкманлыг эдән Нушабәнин гүдрәтиндән данышыр, ону дүнялары титрәдән Искәндәрә гаршы гоюр.

Дүнянын ән мүгтәдир һөкмдарларыны енән, даралара, хаганлара үстүн кәлән Искәндәр Нушабәнин гаршысында титрәйир. „Чәтин заманда“, рәиййәт сахлаян бу гадын һөкмдар өз дөвләтини бачарыгла горуя билір.

Бу, чыннэт гэдэр көзөл өлкө Низами дөврүндө өз кечмиш гүдрэтини итирмиш иди. Бөйүк вэтэмпөрвөр Низами өз өлкөсүниң зүлм вә эсарәт алтында яшамасына дөзө билмирди. Бу вәзийәт ону кәдәрләндирирди. О, бу ерләрин XII әсрдәки һаятыны мә'юслугла тәсвир әдирди:

Инди о дәрканын тахты дағылмыш,
Гумашы, ипәйи гасырға алмыш.
Тәзә нар күлләри төкүлүб солмуш.
О нарлар, нәркисләр дөнүб тоз олмуш.
Индисә ериндә бу көзөл юрдун—
Силинти көрәрсән, я чүрүк одун.

Бу мисраларын һәр бириндә дәрин бир кәдәр һисс олунур. Анчаг бөйүк сәнәткар нә кәдәр кәдәрләнсә дә кәләчәйә олан үмидини итирмир вә бөйүк бир инамла.

Бу мәрдләр, көзәлләр юрдунда инан,
Чох сайсыз хәзинә кизләмиш заман,
Бөйлә шух, севимли күлшән һарда вар,
Һарда вар хәзинә сачан бу дияр?—

дәйә севә-севә тәрәннүм әтдийи вэтәнин кәләчәкдә йүксәләчәйини, парлаячагыны сөйләйир.

Низами охучуларыны вэтәнә садиг, ата-ана юрдуна меһрибан олмага чагырырды. Одур ки, онун гәһрәманлары өз әсас мүбаризәсини вэтән вә халг уғрунда апарырлар.

Низами өз гәһрәманларыны бөйүк вэтэмпөрвөр олараг охучуларынын гаршысында чанландырыр. О, өз пәһләван, фил гүввәли, икид гәһрәманларынын гаршысында чох заман вэтән уғрунда мүбаризә мәсәләсини гоюр; снлары ана юрдунун сәадәтини тә'мин әдән бөйүк вэтэмпөрвөрләр кими тәсвир әдир.

Даһи сәнәткарын мәнфи образлары исә вэтәнә хаин чыханлардыр. Шаир белә инсанлары халгын алчаг дүшмәни кими лә'нәтләрлә дамғалайыр. О, вэтән хаинләринә дәрин нифрәт вә кин бәсләйир вә охучуда да онлара гаршы дәрин нифрәт вә кин оядыр.

Низаминин әсас гәһрәманларындан Хосров, Бәһрам, Мәһинбану, Нушабә, Искәндәр бирәр вэтэмпөрвөр олараг чанландырылмышлар. Әсәрин башга мүсбәт гәһрәманлары да онлары һәмишә вэтэмпөрвөрлийә һәвәсләндирир. „Едди көзәл“ поэмасынын гәһрәманы Бәһрамы һәр шейдән әввәл бир вэтэмпөрвөр олараг көстәрир; мүкәммәл әлм, билик вә әвәзсиз шүчаәт саһиб и олараг инкишаф әтдирдийи Бәһрамы Низами вэтән уғрунда мүбаризәдә тәкмилләшдириб идеал бир һөкмдар кими верир.

Атасынын өлүмүндән сонра мәмләкәтин ядлар әлине кечдийини көрән Бәһрам онун хиласы уғрунда мүбаризәйә киришир. О, өлкөсүниң ядлар әлине кечдийини эшитдийи заман кечирдийи һәйәчанлары иранлылара яздыгы мәктубунда белә ифадә әдир:

Нэ төрхтэй, нэ күмүш, нэ көнөр, нэ гаш,
Мэнэ эйдирмэди бу чаһана баш,
Тача варис эдиб аталар мэни,
Өлдүрэр, билирэм, намус-ар мэни,
Гисмэт оларса бу мирасым яда!

Бәһрам юрдуну өз гәһрәманлығы илә гуртар-
рачағыны билдирир:

Мэним сәлтәнәгә ачыгыр йолум,
Гылынчла аларам, күчлүдүр голум.
О гәддар, ерими кәлиб тутса да,
Һөрүмчәк тор һөрмүш мәнчә гаяда.

О, вәтәнсиз бир инсанын мәнәви изтираблар-
ыны көстәрир:

Мән ядлар эвиндә эзийәт чәким,
Олсун таланчылар эвймә һаким?
Дүшмәнин гисмәти шәкәрим олсун?
Мэнимсә едийим чийәрим олсун?
Гылынч, бычаг хошдур чийәр емәкдән,
Гой гылынч-бычагла догрансын бәдән!

Шүбһәсиз ки, бу сөzlәр Низаминин өз
арзулары иди. О, өз өлкәсинин ядлар элин-
дә олдуғуну көрән инсанларын һәйәчанлары-
ны ифадә эдир. О, ядлара табе олараг яша-
магданса, шәрәфлә өлмәйн үстүн тутур.

Бу һисс Бәһрамын кәләчәк фәалийәтин-
дә, онун даһа да мөһкәмләnmәсиндә әсас
рол ойнайыр. О, гүввәтли орду илә өлкәнин

үстүнә һүчүм эдән Чин хаганыны гәһрәман-
лыгла мәғлуб эдир.

Низами Искәндәри дә вәтәнпәрвәр бир
һөкмдар олараг көстәрир. О, әсрләрдән бәри
Иран һөкмдарларына хәрач вермәли олан өл-
кәсини бу ағыр йүкдән гуртармаг үчүн мү-
баризә эдир. О, Иран һөкмдары Дара кими
гүввәтли вә сон дәрәчә зүлмкар олан дүш-
мәнлә өлүм-дирим мүһарибәсинә киришир.
Вәтәнә олан сәдагәт, һагг иш уғрунда апа-
рылаң бу мүбаризәдә онун галибийәтини
тәмин эдир.

Низами поэмаларында тәрәннүм олуан мә-
һәббәт дә вәтән илә әлағәдардыр. Одур ки,
шаир сырф мәһәббәт темасында яздығы, мә-
һәббәтин дәрин фәлсәфи мәнәсны ифадә
этдийи „Хосров вә Ширин“ әсәриндә дә, мә-
һәббәтин вәтәнә, халга хидмәт этмәли олду-
гуну көстәрир.

Әсәрин әсас гәһрәманы олан Ширин, өз
мәһәббәтинин күчү илә Хосрову, вәтән тор-
пағыны дүшмәнләрдән хилас этмәйә вадар
эдир.

Низами, әсәриндә мәһәббәт символу олан
Ширинин дили вә һәрәкәти илә вәтән мәһәб-
бәтинин йүксәклийини вә ана юрдун мүгәд-
дәслийини ифадә эдир. Низаминин намуслу
гәһрәманы Ширин өз юрдуну гоюб гачан бир
адамла әвләнмәйә разылыг вермир. Хосров
өз вәтәнини яд әлләрдән гуртармайынча,

Ширин чаны гэдэр севдийи, һэятыны угрунда
да фэда этдийи бу чаванла эвлэнмир.

„Тахтыны, юрдуну вериб ядлара,
Гүрбәгә дүшмүсән ачиз, авара...
Дүшмән горхусундан кизләнирсән сән,
Горхаг бир кишийә әр демәрәм мән“.

Низами өз поэмаларында вәтәнә, халга хәянәт әдән намуссуз инсанлара шиддәтли нифрәт бәсләйир. Шаир мүсбәт гәһрәманлары һәмишә онларла мүбаризәдә верир. О, халга, вәтәнә хәянәт әдән инсанларын ич үзүнү ачыб, онларын шәһрәт вә мәнсәб үчүн намуссузлуға, хәянәтә әл атдыгларыны көстәрмәклә, белә адамларын бүтүн ийрәнч симасыны охучунун көзү өнүндә чанландырдыр.

Вәтәнпәрвәр Бәһрам өлкәни дүшмәнләрдән хилас әдиб гүдрәтли бир һакимийәт гурдугдан сонра идарә ишләрини вәзир Раст-Ровшәнә тапшырыр. Раст-Ровшәннин симасында Низами икиүзлү, ялтаг, ачкөз, һийләкәр вә хайн бир инсанын намуссуз һэятыны көстәрир. О, мәнз халгын вә һөкмдарын көзүнү багламаг үчүн өзүнү Раст-Ровшән адландырыр; бу сөзләрин мәнһасы „доғрулуг вә айдынлыг“ демәкдир; лакин һәгигәтдә исә онун варлығы әйрилиг вә зүлмәтдән ибарәтдир. Онун мәнсәб башына кәлмәси өлкәдә доғрулуғун вә айдынлыгын мәнвинә сәбәб олур.

Раст-Ровшән, Бәһрамын әтибарындан истифадә әдәрәк өлкәнин гүдрәтини зәифләдир, өз шәхси әмлакыны артырыр. О, әскәри һиссәнин дағылмасына, әмәкчи инсанларын, сәнәт вә әлм адамларынын ифласына чалышыр. Өлкәни игтисади чәһәтдән зәифләдир, онун мәнһәви гүдрәтини мәнвә доғру сүрүкләйир:

Зүлмүн атәшинә чанлар галанды,
Очаглар, таланды, эвләр таланды,
Йүксәлиб элләрә шейлуғ салды сәс,
Һәр янда һөкм этди: тут, гойма, бас, кәси.

Зүлм, һагсызлыг вә таланлар васитәсилә мәмләкәти дахилән зәифләдән вә онун һәрби игтидарыны сарсыдан бу хайн, харичи дүшмәнлә әлагәйә кириб өз өлкәсини Чин дөвләтинин мүстәмләкәси һалына салмаг үчүн зәмин ярадыр.

Даһи сәнәткар охучуну инандырыр ки, вәтәни, халгы севмәйән, она гәлбилә бағлы олмаян, намус йолунда, халг йолунда чанданбашдан кечмәйә һазыр олмаян инсанлар мәмләкәти идарә әдә билмәзләр. О, Раст-Ровшән кими вәтән вә халг дүшмәнләринин ич үзүнү көстәрдикдән сонра, онлара гәзәблә диван тутманын зәрури олдуғуну гоча чобанын дили илә гейд әдир:

Күнаһкарла белә рәфтар әтмәсэн,
Кимсә демәз сәнә, афәрин, әһсэн!

О, ачизлийин нәтичәләрини сөйләйиб мәрд-
лийн, зүлмә гаршы мубаризәни ирәли сүрүр:

Сусән чичәйи тәк ипәклән олсән,
Сәни саф торпаг да эзәчәк инан!
Ачизлик үрәйә аҗрылар салар,
Алчалар һәр зүлмә дөзән адамлар.
Инсаны сарсыдар көзәшы, налә.
Аһ чәкиб, оф дейән чатмаз кәмалә,
Гучмаг истәйирсән күл будағыны,
Тикан тәк чийниндә тут ярағыны.

Низами үмумийәтлә мұһарибәләрә нифрәт
әдир. О ган төкән, өлкәләри хараба һала са-
лан, мэдәнийәти дағыдан залим башчыларә
нифрәт бәсләйир. Мұһарибәнин фәлакәт ол-
дуғуну, бәшәрийәтә сәфаләт кәтирдийини,
ачлыға сәбәб олдуғуну, халгларын һәятыны
сарсытдығыны сөйләйир. Лакин о бу мұһа-
рибәләрә ялныз мәрдлик илә сон гоймаг ла-
зым кәлдийини, динч вә хошбахт яшамаг
үчүн, сәадәтә чатмаг үчүн мұһарибәләрә гар-
шы мұһарибә апарманын лабүдд вә зәрури
олдуғуну да кәстәрир. О, халгы, вәтәни го-
румаг үчүн әдаләтли мұһарибәйә дә'вәт әдир.

Низами Искәндәр, Бәһрам вә Нушабә кими
гәһрәманларын апардығы мұһарибәләрә бу-
нун үчүн бәраәт газандырыр. О, мубариз гәһ-
рәманларынын һәятыны әдаләтли мұһарибә-
ләрдә газандығы шәрәфлә зийнәтләндирир.

Низами өз әсәрләриндә мэдәнийәти мәһв

әдән, инсанлыға нифрәт бәсләйән, гандан кө-
зү доймаян, инсан әти илә гидаланан һаким-
ләри дә кәстәрир. О, Пәләнкәр симасында
белә бир мурдар, ганичән, гарәткәр башчы
кәстәрир. Мүасир фашизми андыран Пәлән-
кәрин ордусу гәдим дүня мэдәнийәтинин
мәркәзи олан Мисри дағыдыб талайыр.

Низами белә гәддар зүлмкарын дүняда
һәмишәлик мүвәффәгийәт газанмаячағына
әмин иди. О һаггын, әдаләтин гәләбәсинә
инанырды.

Одур ки, шаир бу чәллады әсринин һә-
гигәт уғрунда мубаризә апаран идеал гәһрә-
маны илә гаршылашдырыр.

Мисирлиләр Искәндәрдән көмәк истәйир,
Мисри виран гоймат истәйән Пәләнкәрин ял-
ныз бир өлкә үчүн дейил, дүня халгларынын
һамысы үчүн үмуми дүшмән олдуғуну кәс-
тәрирләр:

Көмәк истәйирик Рум падшаһындан,
Аһ, Мисир халгына дар олду чаһан!
Зәңчиләр ахыла кәлмиш бу сәфәр,
О гәдәр чоһдур ки, тутмайыр чәлләр.
Бу кениш дүнялар бизә даралмыш,
Чәлләри, дағлары фәлакәт алмыш.
Бунлар вәһшидирләр гәтрәндан гара,
Чәлләрин оту да дүшүбдур дара.
Нә һәгдән утанан үзләри вардыр,
Нә дә сәвкә дүяи кәлләри, вардыр.

М. Г. АХАНОВ ӘДИМ
Azərbaycan Dövlət
KİTABXANAS

Бунларын едийн инсандыр, инсан.
Зүлм илэ шөһөрлэр дүшдү аягдан.

Искэндэр орду чэкиб мисирлилэрэ көмәйә кедир. О, зәнчилэр һөкмдарынын янына Тутиянуш адлы бир элчи көндәрир вә мұһарибәдән әл чәкмәйә, сүлһә дә'вәт әдир.

Лакин тарихдә чаниликлә шөһрәт таһан Пәләнкәр элчийә әл галдырыр:

Әмр әтли Тутиянушу дурмадан
Хәнчәрлә әтсинләр ганына гәлтан.
Һәр яндан див кими оңу галдылар,
Нечә ки, саманы кәһрүба гапар.
Ғызыл тәшт ичиндә кәсилди башы,
Ал гана боянды Румун сирдашы.
Әлә ки, долдурду тәшти ғызыл ган,
Зәнчиләр су кими ичди о гандан.

Лакин ганичән орду ган илә дә сусду-рулур. Һәгигәт уғрунда мұбаризә апаран Искәндәр галиб кәлир. Гана һәрисликдә, дәлиликдә, гулдурлугда Һитләрә бәнзәйән Пәләнкәр Искәндәр мәрдлийи гаршысында даяна билмир.

Низами һәгигәт уғрунда, вәтән уғрунда әдаләтли мұһарибәдә галибийәт газанмаг үчүн бир сыра шәртләр ирәли сүрүр.

О, гәләбәнин әсас шәртләриндән бири олараг бирлийи һесаб әдир:

Ордуя ки, бөйүк зәфәр, шан кәлир,
Үрәйи бир олан достлардан кәлир.
Бир олан ики гәләб дағы парчалар,
Бөйүк ордулары әдәр тарү мар.

Низами бирлийин, достлугун, сәмимийәтин гәләбәни тә'мин әдән әсас шәрт олдуғуну нәзәрә чарпдырмагла халгы зүлмә, истиллалара гаршы бирликдә мұбаризәйә чагырыр.

Шаир мәрдлийә, чәсарәтә, горхмазлыга хүсуси әһәмийәт верир.

Низами гәфләтән һүчум әдән, хаинчәсинә орду чәкән башчылары гулдур адландырыр. Гагг ишин дүняны күнәш кими ишыгландырачағына инанан шаир, оғрулар кими шәрәфсиз иш көрәнләрин, хәбәрдарлыг әтмәдән һүчум әдәнләрин чәсарәтсиз олдуғларыны көсәтәрир. Искәндәрә, Дара үзәринә гәфләтән һүчум әтмәйи тәклиф әдирләр. Искәндәр бу фикри рәдд әдир:

Ярармы йүйәни парлаг Искәндәр.
Ади гулдур кими газансын зәфәр?—

дейә чаваб верир.

Низами һийлә илә иш көрәнләрин, зүлм вә тәзийг әсасында гәләбә газанмаг иһгәйәнләрин, күнаһсыз ганлар төкмәйә сәбәб оланларын фәлакәтли сонуну тарихдән алдығы ми-

саллар илэ кәстәрир. О, һәгигәт уғрунда, мүбаризә әдән гәһрәманларын мөһкәм ирадәли олмаларыны истәйир. Горхагларын, үммидсизләрин мәғлуб олачагларыны габагчадан хәбәр верир. Шаир, Даранын мәғлубийәтини дә зүлмдә вә үммидсизликдә көрүр:

Чунки өз гәлбини гырмышды Дара,
Горхаглыг ганыны төкдү дашлара.
Үрәклә горхулу мейдана кирди,
Лакин горхусуну о кизләдирди.
Гәлбинә бир ишыг салмады дөвләт,
Олду дейүшләрдә торпаға гисмәт.

Низами, Бәрдәдән бәһс әдәркән, XII әсрдә феодал мүһарибәләри вә зәлзәләләр нәтичәсиндә хәрабәлийә чеврилмиш вәтәнинин кәләчәкдә даһа гүдрәтли күнләр кечирәчәйинә инандығыны сөйләмишди. О, бу мәрдләр өлкәсинин азад вә хошбахт күнләринә инанырды.

Енә дә бол олан о кейәртиләр,
Әдаләт тоғумундан кейәрсә әкәр.
Енидән көзәлчә бәсләнсә дияр,
Кет-кедә яшыллыг, көзәллик артар.—

дейә Низами өлкәсиндә азадлығын, мәдәнийәтин чичәкләнмәсини арзулайырды. Даһи сәнәткарын бу арзулары бизим дөврүмүздә, совет һакимийәти дөврүндә еринә етди. Шаи-

рин ана вәтәни Сталин эпохасында баһар нәсиминин тәрәвәтилә чичәкләнән лаләзара чеврилди.

Өлкәмиз шәрәfli гәһрәманлыг мүбаризәси, мәһсулдар әмәк нәтичәсиндә шәргин гапысында мәш'әл кими ишыг сачан бир ерә чеврилди. О, халгларын хошбахт совет аиләсиндә ән ирәлидә кедән бир республика олараг йүксәлди.

О, азад вә мүстәгилл сурәтдә өз мүгәддәратыны, кәләчәк нәсилләрин хошбахтлығыны, мәдәнийәт вә сәадәтини һазырламагда ифтихарла чалышдығы бир заманда сәадәт дүшмәнләри илә үз-үзә кәлди. Бәшәрийәтин, мәдәнийәтин, азадлығын дүшмәни олан фашист бандалары, хәянәтлә өлкәмизә һүчум әтдиләр.

Низами юрдунун вәтәнпәрвәрләри, намус уғрунда, азадлыг уғрунда, мүгәддәс вәтән уғрунда аловлу дейүшә атылды.

Азәрбайчан оғуллары гәһрәман Гызыл Орду сырасында дүшмәнә гаршы дейүшә башлады.

Илк мүвәффәгийәтләриндән ловғаланан Гитлер гулдурлары совет чәнубуна да сохулмаг истәйирдиләр. Онлар Баки нефтини, Низами юрдунун гызыл торпагларыны әлә кечирмәк хәялы илә яшайырдылар. Бәшәрийәтин ән әзиз абидәләрини топ вә бомбаларла мәһв әдән гулдур фашист дәстәләри Низами вәтәнинә дә диш гычамышдылар. Лакин гардаш

халгларын мөнкәм достлуғу, амансыз вә гүд-
рәтли силаһы дүшмәнин бүтүн бу хам хәял-
ларыны алт-үст этди.

Гафгаз вә Кубан торпаглары азадәдил-
ди. 416-чы дивизиянын мәрд азербайчанлы
дөйүшчүләри гардаш халгларын чәсур оғул-
лары илә бирликдә даһи Сталинин тә'рифинә
лайиг шүчаәт көстәрдиләр.

Инди дүшмән гачыр. Әзиз вәтәнимизин
мүвәггәти олараг зүлм вә әсарәт алтына алын-
мыш торпаглары енидән азадлыг вә сәадәт
әлдә әдир.

Низами юрдунун мәрд оғуллары! Гәһрә-
манлыг тарихини хатырла, чаванширләри, ба-
бәкләри, короғлулары хатырла! Вәтән уғрунда,
азадлыг уғрунда мәрдликлә вуруш! Гой хал-
гымызын ифтихары олан Низаминин дәһасы
сәнә илһам версин! Сән онун әзиз хатирәлә-
рини, халгымызын шәрәфини, намусуну фә-
дакарлыгла гору, вәтән дүшмәнләринә, ядәл-
ли дүшмәнләрә, әчлаф немец фашистләрә
гаршы амансыз ол!

Редактору: Мир Чәләл

Чапә имзаланды 29|IX 1943-чү ил. Чап листи $\frac{3}{4}$. Учет нәшрийиг
листи $\frac{2}{8}$. Бир чап листиндә кетмиш мөтбәә һуруфаты 41664.
ФГ09129. Сифарш 3:35. Тиражы 10.000.

Халг Ерли Сәнде Комиссариаты, Азрәадграфтрестинә „Гызыл
Кләрә мөтбәәси, Баки, Пионер күч., 80.

1 ман.

426

894.362.09

A75

АКАДЕМИЯ НАУК СССР—АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ФИЛИАЛ

ОТДЕЛ НАУЧНОЙ ПРОПАГАНДЫ

Г. АРАСЛЫ

НИЗАМИ И РОДИНА

(на азербайджанском языке)

Издательство АзФАН
Баку—1948
